

De klassiske Olympiske Lege som tilskuerbegivenhed*

Thomas Heine Nielsen

Tilskuerne ved de antikke Olympiske Lege må have været selve den søjle, festivalens berømmelse hvilede på, særligt hvad konkurrencerne angik. Som Lämmer siger: Uden tilskuere ville ingen græsk atlet nogensinde have stillet op til konkurrence.¹ Når tilskuerne atter var hjemme, vil de have berettet i det uendelige for alle, der gad høre, om alt det, de havde oplevet i Olympia, og om, hvordan konkurrencerne var forløbet.²

Vi ved dog ikke ret meget om tilskuerne, for kildematerialet til dette vigtige aspekt af festivalen er desværre temmelig spinkelt. Det følgende må derfor blive en nærmest impressionistisk collage baseret på kildestumper, der ikke alle hører til i samme periode og ikke alle belyser netop Olympia. Det overordnede billede, der kan tegnes, gælder dog nok i det væsentligste for Olympia i den klassiske periode (479–323 f.Kr.), en tid som var guldalderen for store berømte bystater som Athen og Sparta og derfor den periode, der normalt påkalder sig mest interesse.

Besøgstallet

Hvor stor den folkemængde var, der hvert fjerde år strømmede til Olympia for at deltage i festivalens ritualer og overvære konkurrencerne, kan desværre ikke fastslås særlig præcist, selvom den tydeligvis var *stor* efter antik målestok.³ De besøgende må have været næsten udelukkende mænd, da gifte kvinder af ukendte årsager⁴ var

---

* Dette er en revideret, udvidet og dokumenteret genskrivning af en artikel publiceret uden noter på spansk i 2024 ("Asistir a los Juegos," *Desperta Ferro Arqueología & Historia* 56: 28–33). – Tak til Gorm Tortzen og Pernille Flensted-Jensen for *fututiones muscarum*.

1. Lämmer 1988: 18.
2. Lämmer 1988: 18; se også Hornblower 1994: 23, som siger "All states of any consequence knew what went on at Olympia," og den mest oplagte kilde til denne viden er borgere, der havde besøgt festivalen.
3. Pindar beskriver f.eks. i *Ol.* 1.93 askealteret i helligdommen som πολυξενώτατος, *besøgt af talløse fremmede*, eller som Friis Johansen (1981: 33) siger: "hvor gæster fylkes"; Bacchylides kalder (9.30) de besøgende i Nemea for Ἑλλάνων ἀπείρων κύκλος, "the vast concourse of the Greeks" som Jebb (1905: 305) siger, eller "the endless sea of Greeks" som McDevitt (2009: 51) siger.
4. For en diskussion af de mulige årsager, se Mouratidis 1984; se også de kortfattede bemærkninger hos Barringer 2021: 61.

forment adgang til helligdommen under festivalen.⁵ Gifte kvinder kunne overvære sportskonkurrencer andre steder i den græske verden,⁶ så årsagen må ligge i et ukendt og specifikt olympisk forhold. Ugifte kvinder kunne dog være til stede,⁷ men i hvilket omfang de faktisk var det, vides ikke.

Det bedste fingerpeg om, hvor højt besøgstallet i Olympia var, er de estimerede tilskuerkapaciteter for de forskellige stadionanlæg i helligdommen. Tilskuerkapaciteten for det senarkaiske stadion er beregnet til ca. 24.000,⁸ mens kapaciteten for den klassiske afløser er beregnet til ca. 45.000.⁹ Dette er betragtelige mængder, og selv disse tal vil være de højeste besøgstal for nogen begivenhed i den klassiske græske verden, hvor vel kun krig kunne samle mennesker i tilsvarende mængder.¹⁰ Alligevel mener Papakonstantinou, at besøgstallet må have været “much higher” end de 50.000, han selv regner med, det klassiske stadion kunne rumme.¹¹

Ved visse afholdelser af festivalen har besøgstallet været særlig højt. I 324 f.Kr., f.eks., havde den nyhed spredt sig, at Alexander ‘den Store’ havde beordret et kongeligt dekret oplæst for den forsamlede folkemængde i Olympia.¹² Dekretets indhold var kendt på forhånd: Det befalede de græske bystater at tillade alle landsforviste at vende hjem,¹³ og historikeren Diodorus Siculus (1. årh. f.Kr.) beretter, at 20.000 eksilanter var

-
5. Golden 1998: 13; Crowther 2001: 38; Scanlon 2002: 222; Miller 2004: 150–51; Kyle 2014: 266; Murray 2021: 105; Nielsen 2022a: 84–85; Nielsen 2024a: 23–24. – Dette forbud er, som Barringer 2021: 61 bemærker, kun belagt for romersk tid, men det antages normalt, at det eksisterede allerede i klassisk tid.
  6. Richardson 1992: 236; Dillon 2000: 458; Dillon 2021: 584; Scanlon 2002: 219–25; Nielsen 2022b: 15; *pace* Guttman 1986: 15. – Centrale kilder til kvinders tilstedeværelse ved festivaler med sportskonkurrencer er: *Hom. Hymn. Apoll.* 146–50; Pind. *Pyth.* 9.97–103 (og muligvis *Pyth.* 10.54–60); og Thuk. 3.103.3. Se også Lämmer 1988: 19.
  7. Paus. 6.20.9 med Dillon 2000 og Crowther 2001: 38.
  8. Nielsen 2007: 55.
  9. Nielsen 2007: 55.
  10. I Slaget ved Chaironeia i 338 f.Kr. kæmpede således ca. 77.400 soldater; i Slaget ved Mantinea i 362 kæmpede mere end 50.000; i Slaget ved Koroneia i 394 kæmpede ca. 40.000; ved Nemea i 394 ca. 40.000; og ved Plataiai i 479 kæmpede ca. 38.700 allierede grækere mod den persiske hær (tal fra slagkatalogen hos Schwartz 2009: 235–92).
  11. Papakonstantinou 2020: 164: Papakonstantinou forklarer desværre ikke, hvorfor han regner med lang flere tilskuere end 50.000, men siger blot: “the Olympic stadium could accommodate around fifty thousand but the actual number of attendees at the festival was certainly much higher”; Weiler 19967: 193 regner med 40.000–50.000 besøgende, mens Barringer 2021: 10 regner med 45.000–50.000.
  12. Diod. 17.109.1, 18.8.4; for en god diskussion af dekretet, se Bosworth 1988: 220–28.
  13. Om de enorme praktiske vanskeligheder ved dette, se Nielsen 2024a: 48–52.

mødt op i Olympia for at høre dekretet blive proklameret:¹⁴ De hilste oplæsningen med rungende jubel, hvilket nok var præcis, hvad Alexander havde håbet.¹⁵

Kort sagt var der tusinder og atter tusinder til stede, når festivalen til ære for Zeus Olympios blev afviklet.

Rejsen til helligdommen

For de fleste besøgende må rejsen til Olympia have været en tidsrøvende affære. Til fods tog rejsen fra Athen til Olympia f.eks. 5–6 dage;¹⁶ selve festivalen varede fem dage,¹⁷ så en athener måtte afsætte sådan noget som to til tre uger til et besøg i Olympia.¹⁸ Ad havet vil rejsen ofte have været mindre tidskrævende,¹⁹ men langt de fleste bystater lå jo betydeligt længere fra Olympia end Athen, så for de fleste besøgende må rejsen have været temmelig langvarig og anstrengende.²⁰ Dette forhold må selvfølgelig have haft en væsentlig betydning for de tilrejsendes sociale baggrund, og det virker som en rimelig antagelse, at de primært kom fra velstillede familier og ikke fra sultens slavehær.²¹ Adgangen til festivalen har alligevel efter alt at dømme været gratis.²²

Nogle besøgende vil dog have været i Olympia som officielle repræsentanter for deres bystater og ikke som privatpersoner, og de kan muligvis have rejst på bystatens regning, selvom det nok har varieret fra bystat til bystat. De fleste bystater synes at have sendt officielle delegationer bestående af prominente borgere til festivalen for at deltage i ritualerne til ære for Zeus Olympios og repræsentere deres bystat over for den øvrige græske verden.²³ Sådanne delegationers medlemmer blev kaldt *theoroi*,

---

14. Diod. 18.8.5.

15. Diod. 18.8.5 med Nielsen 2024a: 48–52. – Også i 276 f.Kr. og i 208 f.Kr. var besøgstillene usædvanligt høje: Scharff 2024: 35.

16. Crowther 2001: 38, der henviser til Xen. *Mem.* 3.13.5: ἐν πέντε ἢ ἑξ ἡμέραις ... ῥαδίως ἂν Ἀθήνηθεν εἰς Ὀλυμπίαν ἀφίκοιο.

17. For festivalens varighed og program, se Lee 2001.

18. Crowther 2001: 38.

19. Crowther 2001: 40–41.

20. Weiler 1997: 192.

21. Lämmer 1988: 19.

22. Lämmer 1988: 19; Crowther 2001: 37.

23. Crowther 2011: 39; Rutherford 2013; Nielsen 2024a: 48–50; Nielsen 2024b: 76–77.

‘tilskuere’.²⁴ Desværre er vores kildemateriale til disse *theoroi* ret begrænset, hvad den klassiske periode angår, men det virker igen som en rimelig antagelse, at hver afholdelse af festivalen blev overværet af *theoroi* fra de fleste af de ca. 1000 bystater i den vidstrakte græske verden.²⁵ Delegationernes medlemmer blev, som antydnet, normalt rekrutteret fra bystaternes sociale og økonomiske eliter. Vi ved f.eks., at lederen af Athens delegation til Olympia i 324 f.Kr. var ingen anden end Demosthenes.²⁶ Dette var på ingen måde en tilfældighed. Demosthenes havde tilbudt sig selv som delegationens leder,²⁷ og hans formål med den manøvre var at få et møde med Nikanor af Stageira, der var i Olympia som Alexander ‘den Stores’ udsending.²⁸ Hensigten med et sådant møde må have været at forhandle med makedonerne om Athens besiddelser på Samos, som byen stod til at miste som konsekvens af Alexander ‘den Stores’ dekret om eksilanter, der blev læst højt for de besøgende under festivalen (se ovenfor s. 3). I 366 f.Kr. havde Athen erobret Samos, fordrevet alle samiere og fordelt rovet blandt sine egne borgere.²⁹ Hvis de landflygtige samiere skulle vende hjem, ville de athenske bosættere miste deres besiddelser, og det må have været det, Demosthenes (forgæves) søgte at afværge. Themistokles³⁰ og Kimon,³¹ to berømte statsmænd fra det 5. årh. f.Kr., vides også at have ledet athenske delegationer til Olympia, så sammensætningen af disse delegationer var tydeligvis et emne, Athen tog temmelig alvorligt, og det samme gjorde nok alle andre bystater.³² Rekrutteringen af *theoroi* var også et emne, filosofen Platon (ca. 428–348 f.Kr.) fandt det værd at sige noget om, da han i sin høje alderdom i *Lovene* beskrev, ikke den bedste tænkelige forfatning men den bedste mulige.³³ Han bestemte, at hans bystats delegationer til de panhelleniske helligdomme skulle bestå af “så mange,

---

24. Rutherford 2013: 4.

25. Rutherford 2013: 55; Nielsen 2024b: 78.

26. Din. *Contra Dem.* 81

27. Din. *Contra Dem.* 82; Rutherford 2013: 164.

28. Din. *Contra Dem.* 81–82.

29. Isokr. 15.111; Dem. 15.9; Heracl. Lemb. *Excerpta politiarum* 35; Diod. 18.18.9; se Shipley 1987: 140–41 og Rubinstein 2004: 1098.

30. Arist. *Eud. Eth.* 1233b12 med Rutherford 2013: 162; Plut. *Themist.* 5.3 and 17.4 med Frost 1980: 168–69.

31. Arist. *Eud. Eth.* 1233b12 med Rutherford 2013: 162; Plut. *Themist.* 5.3.

32. Rutherford 2013: 162–65; Nielsen 2024a: 48–50; Nielsen 2024b: 78–79.

33. Pl. *Leg.* 950e.

så smukke og så gode” mænd som muligt “for at de ved de fælles religiøse og fredelige begivenheder kan give deres by et ry, der kan måle sig med det man opnår i krig.”³⁴

Alle rejsende med Olympia som destination stod under Zeus Olympios’ beskyttelse, dvs. under beskyttelse af den såkaldt hellige våbenhvile (*ekecheiria*), som bystaten Elis, festivalens vært, proklamerede i forbindelse med dens afholdelse.³⁵ Våbenhvilen beskyttede ikke blot Elis’ eget territorium, men også de rejsende, der var på vej til Olympia. Men på trods af den modernes olympismes postulat om det modsatte,³⁶ betød våbenhvilen *ikke*, at al krig i den græske verden ophørte under festivalen – langt fra, faktisk.

Faciliteter i helligdommen

Selve opholdet i Olympia var efter alt at dømme ikke specielt komfortabelt.³⁷ Olympia var ikke en by,³⁸ men en landligt beliggende helligdom. Langt de fleste besøgende måtte derfor bo i medbragte telte eller i midlertidige træbarakker stillet til rådighed af arrangørerne,³⁹ ikke ulig det, man ser ved moderne rockfestivaler som f.eks. Roskilde Festivalen. Et egentligt hotel, kaldet Leonidaion efter dets sponsor Leonides af Naxos, blev først opført ca. 330 f.Kr.,⁴⁰ men det var naturligvis ikke stort nok til at huse alle, og måske var det blot atleterne, der kunne benytte det.⁴¹

Festivalen fandt sted i august; det var stegende hedt under den brændende sol, og vandforsyningen var rudimentær: Det var først i romersk kejsertid, nærmere betegnet i 153 e.Kr., at Olympia fik sin egen akvædukt og dermed rindende vand.⁴² Forud for det klarede man sig med, ofte midlertidige, brønde gravet i området,⁴³ eller vand fra den

---

34. Overs. Fich *et al.* 2014 (ὅτι πλείστοις ἅμα καὶ καλλίστοις τε καὶ ἀρίστοις, οἵτινες εὐδόκιμον τὴν πόλιν ἐν ἱεραῖς ... συνουσίαις ποιήσουσι δοκεῖν, τοῖς περὶ τὸν πόλεμον ἀντίστροφον ἀποδιδόντες δόξης παρασκευὴν (se Rutherford 2013: 336)).

35. Lämmer 2010; Crowther 2001: 42; Nielsen 2019a.

36. Golden 2011.

37. Crowther 2001: 42–46.

38. Weiler 1997: 191; Roy 2002: 233.

39. Crowther 2001: 45; Nielsen 2004: 5 n. 14; Scharff 2024: 35.

40. Barringer 2021: 56.

41. Crowther 2001: 44.

42. Crowther 2001: 44; Swaddling 2004: 34.

43. Sinn 2000: 87–89; Barringer 2021: 45–47.

nærtliggende flod Kladeos.⁴⁴ Badeanlæg kendes fra klassisk tid, men deres kapacitet kan på ingen måde have dækket behovet.⁴⁵ Så ukomfortabelt var det efter den almindelige opfattelse at opholde sig i Olympia under festivalen, at en rasende slaveejer skal have truet en slave, ikke med at kaste ham i trædemøllen, men med at tage ham med til Olympia.⁴⁶

Mad og drikke købte man formentlig på stedet på det store marked (*agora*) der skød op syd for helligdommen under festivalen; her, ved vi, blev faldt frugt, byg, vin, fiskesovs og kød, og sikkert alskens grøntsager.⁴⁷ Der var desuden tradition for, at sejrherre i konkurrencerne holdt store fester,⁴⁸ men selv den mest gavmilde sejrherre kan næppe have bospist måske helt op til 100.000 mennesker, så det kan kun have været udvalgte gæster, der fik mildnet opholdet lidt med kulinarisk kunst og delikatesser. Men det egentlig formildende var naturligvis også, at den olympiske festival var netop dét: De Olympiske Lege. Som den stoiske filosof Epiktetos (ca. 50–125 e.Kr.) sagde: “Men der sker ubehagelige og hårde ting i livet. – Hvordan i Olympia: sker de ikke dér? Er I ikke ved at forgå af hede dér? Bliver I ikke mast i trængslen? Har I ikke elendige badeforhold? Bliver I ikke drivende våde, når det øser? Og får I ikke mere end nok af larm og råben og hvad der ellers er af gener? Men jeg går ud fra, at I standhaftigt finder jer i alt dette, fordi I afvejer det mod det imponerende, I får at se”.⁴⁹ I antikken var de store religiøse festivaler i al almindelighed de lejligheder, hvor man slappede af og nød livet og de goder, det havde at byde på,⁵⁰ men festivalen i Olympia var nok særligt vidunderlig, og et besøg dér var sikkert alt bøvlet værd.

---

44. Barringer 2021: 46.

45. Barringer 2021: 46.

46. Ael. VH 14.18: Ἀνὴρ Χίος ὀργιζόμενος τῷ οἰκέτῃ “ἐγὼ σε” ἔφη “οὐκ ἐς μύλην ἐμβαλῶ, ἀλλ’ ἐς Ὀλυμπίαν ἄξω.” πολλῶ γὰρ ὤετο πικροτέραν ὥς τὸ εἶκος εἶναι τιμωρίαν ἐκείνος ἐν Ὀλυμπίᾳ θεώμενον ὑπὸ τῆς ἀκτίνος ὀπτᾶσθαι ἢ ἀλεῖν μύλην παραδοθέντα.

47. Barringer 2021: 47–51. – Cicero *Tusc.* 5.9 kalder den olympiske festival for *mercatus*.

48. Heracl. Lemb. *Excerpta politiarum* 55; Plut. *Alc.* 11.1; Diog. Laert. 8.53.

49. Arr. *Epict. diss.* 1.6.26–28; overs. Simonsen 1984 (Ἀλλὰ γίνεται τινα ἀηδὴ καὶ χαλεπὰ ἐν τῷ βίῳ. – Ἐν Ὀλυμπίᾳ δ’ οὐ γίνεται; οὐ καυματίζεσθε; οὐ στενοχωρεῖσθε; οὐ κακῶς λούεσθε; οὐ καταβρέχεσθε, ὅταν βρέχη; θορύβου δὲ καὶ βοῆς καὶ τῶν ἄλλων χαλεπῶν οὐκ ἀπολαύετε; ἀλλ’ οἶμαι ὅτι ταῦτα πάντα ἀντιτιθέντες πρὸς τὸ ἀξιόλογον τῆς θεᾶς φέρετε καὶ ἀνέχεσθε).

50. *ThesCra* I: 61; *ThesCra* VII: 7; Bremmer 1999: 99; Nielsen 2015: 35; Papakonstantinou 2020: 161.

Seværdigheder

Det må først og fremmest have været konkurrencerne, der trak besøgende til Olympia og fik dem til at udholde de kummerlige forhold, men Olympia var et sted, der bugnede af seværdigheder. At antikkens mennesker faktisk (også) ville rejse til de store helligdomme for at se deres herligheder, virker som en rimelig antagelse, og den bekræftes da også af de skriftlige kilder. Forfatteren Xenophon (ca. 425–354 f.Kr.) lader således i sin filosofiske dialog *Hieron* tyrannen Hieron af Syrakus – som dialogen skylder sit navn – hævde, at en tyran lever et begrædeligt liv i social isolation, fordi han altid må blive hjemme for at beskytte sit regime. Han kan derfor ikke, som almindelige borgere gør, rejse på sightseeing til fremmede bystater eller til de store fælles festivaler (*panegyreis*) “hvor det der synes mennesker at være mest seværdigt er samlet”.⁵¹ Her nævnes Olympia ikke specifikt, men Xenophon, som i en længere periode boede ganske nær Olympia og med garanti besøgte festivalen,⁵² tænker givet på Olympia, og måske på Delphi, hvor han også vides at have været.⁵³ En særligt entusiastisk olympisk fan besøgte festivalen hele tolv gange, dvs. uafbrudt i en periode på mere end fyrre år.⁵⁴ Denne mand boede i Makedonien, så besøgene har været forbundet med en betragtelig rejse, og han må have brugt en mindre formue på sine mange besøg. Han var sportsinteresseret ved vi,⁵⁵ men han har givetvis også nydt at se de andre seværdigheder i helligdommen. Som Casson siger, har helligdommens seværdigheder nok været “of all-absorbing interest since they were able to distract the visitors’ attention from the crowded conditions, lack of organized facilities, and, above all, the heat.”⁵⁶

---

51. Xen. *Hier.* 1.11: ἔνθα γ’ ἂ ἀξιοθατότατα δοκεῖ εἶναι ἀνθρώποις συναγείρεται (se Nielsen 2014: 2–4); Arr. *Epict. diss.* 1.6.23.

52. Xen. *An.* 5.3.7.

53. Xen. *An.* 3.1.5.

54. *EKM* 1. *Beroia* no. 398.

55. *EKM* 1. *Beroia* no. 398.3–5: Πεισαῖα στάδια δωδεκάκις κατιδών; cf. Weiler 1997: 213.

56. Casson 1979: 79.

Grundplan af Olympia (fra Nielsen & Tortzen 2022b)

Ud over det arkaiske tempel for (oprindeligt både Zeus og) Hera⁵⁷ og den elegante række af skatkamre (*thesauroi*) på en terrasse lidt nordøst for templet⁵⁸ var der det vældige tempel for Zeus Olympios, det største tempel på det græske fastland på det tidspunkt, hvor det stod færdigt omkring 460 f.Kr.⁵⁹ Det var en majestætisk bygning i den doriske orden, udsmykket med prægtige polykrome skulpturer i den nye strenge stil,⁶⁰ og templet må have været et under at skue. I 430'erne f.Kr. blev der endog instal-

57. Mallwitz 1972: 137–49.

58. Mallwitz 1972: 163–79. Om skatkamre, se Rups 1986.

59. Gruben & Hirmer 1986: 55–61; Spawforth 2006: 152–54; Patay-Horváth 2015; Barringer 2021: 120–37.

60. Ashmole & Yalouris 1967; Ridgway 1970; Stewart 2008: 88–100.

leret en mægtig chryselefantin statue af Zeus Olympios i templet,⁶¹ udført af den berømte athenske billedhugger Pheidias, der også var mesteren bag den chryselefantine statue af Athene i Parthenon på Athens akropolis. Statuen i Olympia blev regnet for en af den antikke verdens syv vidundere,⁶² og den må have været en stor turistattraktion: Antikke forfattere bliver helt lyriske, når de beskriver det indtryk, den gjorde på sine beskuerne.⁶³

Men Pheidias' mægtige Zeus var blot den mest berømte statue af guden i Olympia, og en anden stor statue var et takoffer opsat af de allierede grækere, der besejrede perserne under krigen i 480–479 f.Kr.⁶⁴ En ret bemærkelsesværdig gruppe af statuer af Zeus bestod af de såkaldte Zanes, en eleisk dialektform med betydningen 'Zeus'er':⁶⁵ Det var bronzestatuer, der flankerede ruten ind på stadion neden for skatkammerterrassen. Disse statuer var finansieret af bøder, som atleter grebet i matchfixing var blevet idømt,⁶⁶ og på deres baser stod formanende metriske epigrammer, der advarede sportsmændene mod at forsøge sig udi dén kunst.⁶⁷

Men den gruppe statuer, der appellerede mest direkte til sportsentusiaster, må utvivlsomt have været de mange portrætstatuer af tidligere tiders vindere.⁶⁸ En olympisk sejrherre fik som bekendt ingen materiel præmie, men blot en symbolsk krans flettet af olivengrene: Kransen var symbolet på hans sejr, og en olympisk sejr var efter græsk opfattelse det ultimative, en mand kunne opnå.⁶⁹ Men sejrherren fik faktisk ud over kransen også et lidt mere konkret privilegium, nemlig retten til at opstille en portrætstatue af sig selv i det hellige område (*Altis*).⁷⁰ Mange sejrherre benyttede sig af dette privilegium, og på Pausanias' tid stod der hundreder og atter hundreder af sådanne portrætstatuer i helligdommen.⁷¹ Pausanias, der skrev en omfattende guide til

---

61. Richter 1966; Lapatin 2001: 79–90; McWilliam *et al.* 2011a.

62. MacWilliam *et al.* 2011b: 4; Thomsen 2017.

63. Se f.eks. Quint. *Inst.* 12.10.9; Arr. *Epict. diss.* 1.6.23; Dio Chrys. *Or.* 12.50–52.

64. Paus. 5.23.1 med Gauer 1968: 96–98.

65. Hermann 1974; Weiler 2014: 5–11; Buraselis 2017; Nielsen 2024a: 77–78.

66. Nielsen 2024a: 76–77.

67. Paus. 5.21.4.

68. Herrmann 1988.

69. Nielsen 2011a: 1.

70. Paus. 5.231.1 med Nobili 2019: 28 n. 9 og Nielsen 2024a: 83.

71. Herrmann 1988. – Om sådanne sejrherrestatuer, se Hyde 1921; Raschke 1987; Lattimore 1988; Rausa 1994; Peim 2000; Smith 2007; Keesling 2017: 28–32, 83–91; Barringer 2021: 90–97, 149–55,

Grækenlands seværdigheder i anden halvdel af 2. årh. e.Kr.,⁷² omtaler omkring 200 og understreger, at dette blot er et udvalg af de mest interessante. Sejrherrer bestilte sådanne statuer hos de største billedhuggere, og i Olympia stod der værker af så berømte klassiske mestre som Myron,⁷³ Polykleitos,⁷⁴ Pheidias⁷⁵ og Lysippos,⁷⁶ samt af mange andre nu mindre kendte mestre: Pausanias nævner omkring 50 forskellige billedhuggere under sin rundgang blandt sejrherrestatuerne.⁷⁷ Man kunne få guidede ture til disse statuer,⁷⁸ og det er tydeligt fra Pausanias' omtaler, at der knyttede sig både egentlige historiske erindringer og fantasifulde anekdoter til de forskellige statuer.⁷⁹ Her var altså et galleri af fortidens store sportsmænd, og antikke sportsentusiaster udviste stor veneration over for fortidens stjerner,⁸⁰ fuldstændig ligesom moderne fodboldentusiaster hæger om mindet om spillere som Pelé, Maradona og Iniesta.

195–200; Nielsen 2024a: 83–89.

72. Om Pausanias, se Andersen & Eide 1992; Habicht 1998; Hutton 2005; Pretzler 2007; Nielsen & Tortzen 2022a.
73. Paus. 6.2.2.
74. Paus. 6.4.11.
75. Paus. 6.4.5.
76. Paus. 6.1.5.
77. Herrmann 1988: 151–83; Nielsen 2024a: 86.
78. I 5.20.4 nævner Pausanias en olympisk guide ved navn – Aristarchos – og beskriver ham som ὁ τῶν Ὀλυμπιάσιν ἐξηγητής ('Olympia-guide'), og det fremgår af 5.21.8–9, at de guidede ture omfattede sejrherrestatuerne. Det vides ikke, om sådanne ture kunne fås allerede i arkaisk og klassisk tid, men umuligt er det ikke, for statuerne, der selvfølgelig var beregnet på at blive set, må have været en stor attraktion lige fra begyndelsen. – Om guider på Pausanias' tid, se Jones 2001.
79. For egentlig historisk erindring, se f.eks. bemærkningerne om Troilos af Elis i 6.1.4 og om Antipatros af Milet i 6.2.6; for anekdoter, se bemærkningerne om Euthymos af Lokroi i 6.6.4–11, om Doriæus af Thourioi i 6.7.4–7, om Timanthes af Kleonai i 6.8.4, om Glaukos af Karystos i 6.10.1–3, og om Theogenes af Thasos i 6.11.2–9.
80. Se f.eks. Ar. *Vesp.* 1190–1207; se også Plb. 27.9.3–12.3: Den olympiske boksekamp, der her beskrives, blev udkæmpet i 216 f.Kr., og det var på affattelsestidspunktet midt i 2. årh. f.Kr. flere generationer siden; Philostratos, *Imag.* 2.6 er en detaljeret beskrivelse af et maleri af en finale i *pankration*, der blev udkæmpet i 564 f.Kr. Om sportsmænd i den mundtlige tradition i Magna Graecia, se Nicholson 2016.

Intellektuelle og kunstnere i Olympia

En sen kilde hævder, at den berømte historiker Herodot (ca. 480–ca. 420 f.Kr.) gjorde sit store værk om Perserkrigene kendt ved at give offentlige oplæsninger i Olympia.⁸¹ Ingen samtidig kilde støtter dette udsagn, men selve idéen, at intellektuelle skulle give oplæsninger i Olympia, er på ingen måde umulig: Den slags intellektuel aktivitet vides at have fundet sted i Olympia.⁸² Den store 'sofist' Gorgias af Leontinoi (ca. 480–380 f.Kr.) holdt således en panhellenisk brandtale i ca. 408 f.Kr.,⁸³ og tyve år efter holdt taleskriveren Lysias (ca. 445–380 f.Kr.), som nok boede i Athen, men hvis familie stammede fra Syrakus, en flammende tale, hvori han opfordrede den græske verden til at afsætte Syrakus' tyran Dionysios den Første.⁸⁴ Disse personligheder kan naturligvis glimrende have ment, hvad de sagde, men deres optrædener var selvfølgelig også markedsføring af deres metier. Polyhistoren Hippias af Elis (ca. 480–400 f.Kr.), den bystat, der stod for den olympiske festival, overværede alle afholdelser af festivalen og holdt taler og gav interviews på opfordring – det lader Platon ham i hvert fald sige i en af dialogerne opkaldt efter ham.⁸⁵ Platon selv og hans elev Aristoteles (384–322 f.Kr.) besøgte også festivalen,⁸⁶ og det samme gjorde nu mindre kendte filosoffer som f.eks. Alexinos af Elis.⁸⁷

Selvom det ikke er direkte bevidnet, må digtere som Simonides (ca. 556–468 f.Kr.), Bacchylides (ca. 520–450 f.Kr.) og Pindar (ca. 520–440 f.Kr.) også ofte have været blandt de besøgende.⁸⁸ Den måske vigtigste genre, de arbejdede i, var den epinikiske ode til ære for sportens sejrherre,⁸⁹ og tilstedeværelse under festivalen må have gavn timer kontakten til potentielle kunder betydeligt. Andre digtere vides at have fået deres

---

81. Lukian, *Her.* 1–2; Lukian hævder også, at Hippias af Elis, Prodikos af Keos, Anaximenes af Chios og Polos af Akragas gav oplæsninger i Olympia.

82. Ebert *et al.* 1980: 90–91; Kokolakis 1992; Weiler 1997.

83. Gorgias fr. 7–8 (DK). – Om panhellenisk ideologi, se Flower 2000.

84. Lys. 33.

85. Pl. *Hp. min.* 363cd.

86. Weiler 1997: 210.

87. Weiler 1997: 210–11.

88. Weiler 1997: 201.

89. Om epinikiske oder, se Carne-Ross 1985; Richardson 1992; Mackie 2003; og Agócs *et al.* 2012; se også Ebbesen 2012 og Nielsen 2019b.

værker opført af professionelle rapsoder,⁹⁰ så selvom der ikke var *agones mousikoi* på programmet i Olympia som f.eks. ved Panathenæerne i Athen,⁹¹ var der altså musik at vederkvæges ved under festivalen. Malere vides at have udstillet deres værker,⁹² og billedhuggere må også have været til stede: blandt deres vigtigste kunder var olympiske sejrherre, på samme måde som det gjaldt de epinikiske digtere.

Konkurrencerne

Den mest spektakulære og mest populære blandt konkurrencerne synes at have været firspandsløbet (*tethrippon*), der blev afviklet i den hippodrom, det endnu ikke er lykkedes at identificere arkæologisk. En af årsagerne til firspandsløbets popularitet var, ud over dets kvalitet som spektakel, den frydefulde forventning om, at der ville ske ulykker, hvilket tilsyneladende var ret almindeligt.⁹³ Af Pindar fremgår det f.eks., at ved firspandsløbet ved De Pythiske Lege i Delphi i 462 f.Kr. gennemførte kun ét ud af små fyrre spand løbet,⁹⁴ og ved løbet i Olympia i 388 f.Kr. skete der ligeledes adskillige ulykker.⁹⁵ Den måde, grækerne anlagde hippodromer på, øgede faktisk risikoen for de populære ulykker betragteligt (se tegningen nedenfor). Banen var ikke som moderne baner rund, men aflang og rektangulær med en svag afrunding i den ene ende. I hver ende af selve væddeløbsbanen stod en mindre søjle – *kampter* på græsk – som spandene skulle dreje omkring og forsætte tilbage i den modsatte retning, og et sådant sving var selvsagt farligt: I Sophokles' *Elektra* (skrevet ca. 420–410 f.Kr.) er det her, det går galt for Orestes, så han ender i en dødelig ulykke.⁹⁶ Der var intet midterværn mellem de to endesøjler, og det betød, at der kunne ske frontale sammenstød, hvis et spand kom ud af kurs, og det kunne naturligvis være fatalt for vognstyreren (der i parentes bemærket næsten aldrig var firspandets ejer, men en slave eller en professionel).⁹⁷

---

90. F.eks. Empedokles (Dikaiarchos fr. 87 (Wehrli); cf. Trépanier 2004: 23).

91. Shapiro 1992.

92. Crowther 2001: 49.

93. Dem. 61.29.

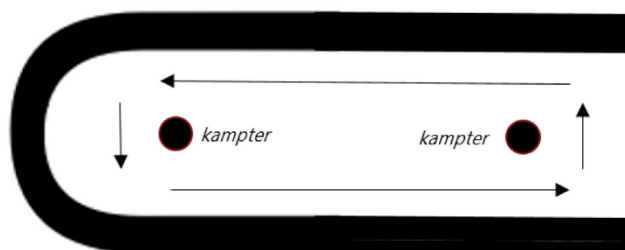
94. Pind. *Pyth.* 5.49–54.

95. Diod. 14.109.4.

96. Soph. *El.* 744–748.

97. Crowther 1994: 126.

Løbene kunne altså udvikle sig ret dramatisk, og denne kvalitet appellerede tilsyneladende voldsomt til tilskuerne.

Græsk hippodrom (tegning: forfatter).

De øvrige konkurrencer blev alle afviklet på *stadion*. I Olympia var *stadion* en ret simpel struktur: en løbebane på et *stadion* (192 m) omgivet af skrånende jordvolde, som tilskuerne stod eller sad på,⁹⁸ så heller ikke her var komfort i højsædet. Antikkens tilskuere var helt klart lige så entusiastiske og højrøstede som moderne tilskuere:⁹⁹ Dét fremgår tydeligt af de litterære kilder. I *Iliadens* 23. sang, i den store beskrivelse af gravlegene for Patroklos, retter Homer ofte blikket mod tilskuernes højlydte reaktioner på begivenhederne,¹⁰⁰ ligesom han gør det klart, at der blev væddet på udfaldet af hesteløbet.¹⁰¹ Bacchylides siger i en af sine epinikiske oder, at pentatleten Automedes af Phleious' præstationer fik tilskuerne i Nemea til at juble af begejstring.¹⁰² I den store skildring af Orestes' fiktive deltagelse i De Pythiske Lege i Sophokles' *Elektra* (680–763) rejser der sig et medlidenhedsudbrud fra tilskuerne, da de ser Orestes forulykke (750). I

98. Crowther 2001: 43.

99. Guttman 1986: 167.

100. Hom. *Il.* 23.728 (bifald), 784 (latter), 815 (forundring), 822–23 (frygt og råben), 839–40 (latter), 847 (bifald), 869 (råben), 881 (forundring).

101. Hom. *Il.* 23.485.

102. Bacch. 9.35: *βῶν ὥτρυνε λαῶν* ("begeisterte er zu Jubelrufen die Zuschauer" (Maehler 1982.I.: 95)); to andre passager retter også blikket mod tilskuernes jubel: i 3.9 siger Bacchylides, at publikum i Olympia jubede i forbindelse med firspandsløbet i 468 f.Kr.: *θρόησε δὲ λαός* ("aufjubelte das Volk" (Maehler 1982.I.: 61)), og i 5.48–49, at den prægtige hingst Pherenikos bragte sin ejer *νεόκροτον | νίκαν*, "endnu en sejr hilst med jubelråb" (cf. Jebb 1905: 275 og Maehler 1982.II.: 101). Hos Pindar er der i almindelighed ringe interesse for selve sportsbegivenheden (Ebbesen 2012: 3), men lidt finder man dog: I *Ol.* 9.93 hører vi om "megen råben" (*ὄσσα βοᾶ*) fra tilskuerne ved festivalen i Marathon i Attika, og i *Ol.* 10.72–73 forestiller Pindar sig en *θόρυβον μέγαν*, "et stort og larmende bifald" som reaktion på diskoskastet ved Herakles' mytiske grundlæggelsen af den olympiske festival.

Anabasis beskriver Xenophon en mere eller mindre improviseret sportsfestival, og her hører vi om “råben og skrigen, latter og opmuntrende tilråb” fra tilskuerne.¹⁰³

I græske stadier var publikum ganske nær atleterne: Bacchylides siger f.eks. i en anden ode, at tilskuerne ved De Isthmiske Lege stod så tæt på mållinjen, at en sejrherre i det tidlige 5. årh. krydsede linjen og løb direkte ind i tilskuermasserne og gjorde deres kapper våde af olien på sin krop.¹⁰⁴ Den ringe afstand mellem tilskuere og atleter betød, at tilskuerne kunne råbe til atleterne – og at en atlet kunne appellere til tilskuerne om at tage hans parti. Græske tilskuere tog tilsyneladende ofte parti for den underlegne part i f.eks. en boksekamp; et fænomen, der ikke er ukendt i moderne sport. Historikeren Polybios (ca. 200–118 f.Kr.) fortæller således om,¹⁰⁵ hvordan den berømte stjernebokser Kleitomachos af Theben i 216 f.Kr. under en kamp mod en ukendt modstander fra Alexandreia måtte opleve, at publikum tog parti for hans modstander, så snart denne fik sat et stød ind.¹⁰⁶ Kleitomachos udskammede da publikum for deres støtte til hans modstander, som var fra Ægypten og subsidieret af Kong Ptolemaios, mens han, Kleitomachos, var en thebaner fra Boiotien!¹⁰⁷ Dette, hævder Polybios, fik tilskuerne til at skifte parti, og ægypteren blev besejret “af tilskuerne snarere end af Kleitomachos.”¹⁰⁸ Omvendt siger essayisten Isokrates (436–338 f.Kr.) i en generel bemærkning,¹⁰⁹ at tilskuerne ved løbekonkurrencer normalt rettede deres tilråb mod løberne i front, og der kan vel udmærket have været forskel på tilskueradfærden ved forskellige sportsgrene. Højrøstet og levende deltagelse fra tilskuernes side synes altså at have været helt almindeligt.¹¹⁰

---

103. Xen. *An.* 4.8.28.

104. Bacch. 10.23–26: [δίανε]ν δ’ αὖτε θατήρων ἐλαίωι φάρε’ (“mit Öl die Mantel der Zuschauer befleckte” (Maehler 19782.I: 103)).

105. Plb. 27.9.3–13.

106. Plb. 27.9.9.

107. Plb. 27.9.11–12.

108. Plb. 27.9.13: μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πλήθους ἢ τοῦ Κλειτομάχου καταγωνισθῆναι.

109. Isokr. *Euag.* 9.79: ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν οἱ θεαταί· καὶ γὰρ ἐκείνοι παρακελεύονται τῶν δρομέων οὐ τοῖς ἀπολελειμμένοις, ἀλλὰ τοῖς περὶ τῆς νίκης ἀμιλλωμένοις.

110. Lämmer 1988: 19.

Vold og optøjer

Vold og tilskueroptøjer er velkendte størrelser i forbindelse med moderne sportsbegivenheder. I sammenligning hermed ved vi ikke meget om den slags i antikken, men Diodorus Siculus beretter dog, at olympiske tilskuere i 388 f.Kr. plyndrede de ekstravagante pavilloner, der tilhørte tyrannen Dionysios den Første af Syrakus¹¹¹ – og det er nok for optimistisk at tro, at disse optøjer var en engangsforeteelse: I hvert fald havde arrangørerne i Olympia mulighed for at idømme besøgende piskeslag¹¹² – noget der næppe havde været nødvendigt, hvis alting altid forløb i skønneste ro og orden.¹¹³

En af de vel vigtigste forudsætninger for tilskueruroligheder, nemlig den binære opposition mellem *os* og *dem*, synes også at have været til stede ved antikke græske sportsbegivenheder. Under udgravningerne af det sen-klassiske/tidligt-hellenistiske stadion i Nemea fandt arkæologerne et betragteligt antal antikke mønter.¹¹⁴ Arkæonumismatikerne bemærkede, at mønter fra bystater nær Nemea – hvorfra de fleste tilskuere givetvis kom – havde en tendens til at klumpe sig sammen i bestemte områder af stadion: mønter fra Korinth, Sikyon, Argos, Phleious og Kleonai, som alle lå mindre end 25 km fra helligdommen. Denne distribution af mønter fortolkes som et produkt af den måde, bestemte tilskuergrupper normalt placerede sig på stadion på, nemlig bystat for bystat,¹¹⁵ dvs. som et tegn på, at tilskuere fra hver af disse bystater normalt satte sig i samme område af stadion, sådan at der opstod ‘korinthiske afsnit’, ‘sikyonske afsnit’ og så videre. Med andre ord sad – eller stod – man normalt sammen med andre fra ens egen bystat, og på den måde opstod der ‘fangrupper’, og det er ikke vanskeligt at forestille den verbale krig, de kan have ført mod hinanden¹¹⁶ – som moderne fangrupper

---

111. Diod. 14.108.2.

112. Thuk. 5.50.4.

113. Om piskestraf i antik græsk sport, se Crowther & Frass 1998, som dog koncentrerer sig om piskestraf til atleter.

114. Publiceret i Knapp & Mac Isaac 2005.

115. Knapp & Mac Isaac 2005: 28–29; Nielsen 2022b: 23; Scharff 2024: 36.

116. I *Il.* 23.457–489 skildrer Homer, som led i beskrivelsen af tvespandsløbet, et heftigt ordskifte mellem Idomeneus og Lille Aias, under hvilket Aias fornærmer Idomeneus groft; scholiasten (*ad* 476) bemærker: ἀγροικώδης μὲν ἡ λοιδορία, ἀλλὰ μιμείται διαθέσεις θεατῶν (“Hans fornærmelse er uforskammet, men han [Homer] skildrer tilskueres karakteristiske optræden”; citeret i Richardson 1993: 222).

gør. Det kræver heller ikke megen fantasi at forestille sig den begejstrede jubel i f.eks. det korinthiske afsnit, når et bysbarn tog kransen hjem.

At sådanne fangrupper kunne ryge i totterne på hinanden, synes at fremgå af en passage hos filosofen Plutarch (ca. 45–ca. 125 e.Kr.).¹¹⁷ Han omtaler en alvorlig konflikt mellem tilskuere fra bystaterne Sikyon og Kleonai ved De Pythiske Lege. Begge grupper hævdede, at en bestemt sejrherre kom fra deres bystat, og diskussionen blev så ophedet, at det kom til tumulter, hvorunder sejrherren mistede livet. Begivenheden kendes desværre kun fra Plutarch, der ikke daterer den, og dens historicitet kan vel betvivles. Men hvis den *er* historisk, må den have fundet sted i klassisk tid, for Kleonai blev opslugt af Argos i det sene 4. årh. f.Kr.¹¹⁸ Under alle omstændigheder er det dog interessant at notere sig, at den slags begivenheder åbenbart ikke var utænkelige.

At alkohol kunne bidrage til at bringe gemytterne i kog, er indlysende, og måske var det faktisk et problem, i hvert fald i Delphi. Her udstedte, eller indskærpede, helligdommen i det 5. årh. f.Kr. et forbud mod at tage vin med på stadion, og overtrædelse af forbuddet blev straffet med en betragtelig bøde.¹¹⁹ Hvis alkohol var et problem ved De Pythiske Lege, var det samme givetvis tilfældet i Olympia.

Fortolkningen af præstationerne

Tilskuerne må på en helt konkret måde have været målet for de ikke-sportslige budskaber, atleterne ønskede at sende til deres omverden – massemedier var der jo ingen af i antikken. Græske sportsmænd, som i arkaisk og klassisk tid næsten udelukkende kom fra overklassen,¹²⁰ konkurrerede ikke for konkurrencens egen skyld, men for at vinde¹²¹ og dermed hæve sig over andre i ære og omdømme og få ry for *arete*.¹²² Dette var særligt vigtigt, da der jo ikke eksisterede adel i den græske kultur: En aristokrat måtte stedse vise sit værd ved præstationer, og her talte sportspræstationer også. Græske tilskuere synes at have haft for vane at fortolke sportssejre som udtryk for mere

---

117. Plut. *Mor.* 553a.

118. Piérart 2004: 611.

119. *CID* I.3 med Lämmer 1988: 20–21 og Miller 2012: 73. – For en anden fortolkning af denne indskrift, se Colvin 2007: no. 55 s. 161.

120. Pleket 1992; Pritchard 2013: 34–83; Nielsen 2022a: 75–78.

121. Nielsen 2023.

122. Lämmer 1988: 18; Nielsen 2011b: 2–3; Nielsen 2024a: 59–67; Nielsen 2024c: 2–7.

end blot atletisk duelighed. Den klassiske historiker Thukydide (ca. 460–400 f.Kr.) hævder i hvert fald, at aristokraten Alkibiades på et folkeforsamlingsmøde i Athen i 415 f.Kr. skal have sagt, at hans ekstravagante optræden i Olympia i 416 f.Kr., som kulminerede med en sejr i firspandsløbet, i hvilket han deltog med ikke mindre end syv spand,¹²³ blev fortolket af tilskuerne som et udtryk for Athens magt, som de opfattede som større, end den egentlig var.¹²⁴ Sådan en opvisning, siger Alkibiades, efterlader tilskuerne med et indtryk af magt og styrke. Hans grundidé er tydeligvis, at tilskuerne i Olympia fortolkede hans personlige opvisning som en opvisning af Athens storhed. Nu havde Alkibiades givet sine grunde til at føre dette synspunkt på banen, men det kan glimrende være en korrekt udlægning af publikumsreaktionen i Olympia. Tanken er så nærliggende, at den ikke er vanskelig at acceptere: Stort set det samme gør sig jo faktisk gældende ved de moderne Olympiske Lege, som tilbyder et teater, der nærmest opfordrer til “comparison of different countries’ human resources.”¹²⁵ Dette er egentlig, hvad Thukydide lader Alkibiades sige, selvom tanken retter sig mod materielle snarere end menneskelige ressourcer. Dette forhold var selvfølgelig vigtigt i sig selv, men det blev af afgørende vigtighed, fordi der, som vi har set, var masser af blåt blod i de officielle delegationer, bystaterne sendte til Olympia.¹²⁶

Sejrherrers personlige omdømme, ry og indflydelse vil givet også være blevet udbygget og forbedret af tilskuernes fortolkningsramme, således som det fremgår *e contrario* af den berømte indledende priamel i en elegi af den arkaiske digter Tyrtaios (fl. ca. 650 f.Kr.):

Ingen mand vil jeg holde for værd at mindes i sange
enten for rapfodet løb eller for brydningens kunst,
ej om han havde kyklopers vækst og kropslige styrke,
eller besejred i løb vinden fra Thrakernes land ...¹²⁷

---

123. Om Alkibiades i Olympia i 416 f.Kr., se Papakonstantinou 2003 og Gribble 2012.

124. Thuk. 6.16.1–2. Om denne passage: se Nielsen 2024a: 99–100.

125. Kanin 1981: 22.

126. Nielsen 2024a: 48–49.

127. Fr. 12; overs. Friis Johansen 2002: 62.

Passagen viser tydeligt, at der allerede på Tyrtaios' tid var tradition for at anse atletiske sejrherre for noget helt særligt: De blev måske ligefrem hyldet i sang, ligesom mytologiens store episke heroer. Hvilken respekt der stod om store sportsstjerner fremgår også tydeligt af den kritik af forholdet, vi møder i en elegi af den senarkaiske filosof Xenophanes (ca. 570–478 f.Kr.):

Nej, hvis en mand vinder sejr på Zeus's jord i Olympia
tæt ved Alpheios's strøm, enten ved rapfodet løb
eller i femkamp eller i brydning, eller fordi han
bedre end andre forstår boksningens smertende kunst,
eller behersker en skrækkelig kampform, pankration kaldet,
da vil borgerne se på ham med større respekt:
Æresplads vil han få ved sportsskampe, alle kan se ham;
kosten vil være ham fri, byen betaler derfor;
byen forærer ham også en præmie til kosteligt eje;
vinder han sejr med sin vogn, går det ham ligesådan.¹²⁸

Der kan altså ikke være den ringeste tvivl om, at en succesfuld atlet fik en helt særlig karisma, og den mest mindeværdige formulering af den kendsgerning møder vi i *Odysseens* 8. sang (8.147–148):¹²⁹

Aldrig vinder en mand så stor og berømmelig hæder¹³⁰

---

128. Fr. 2; overs. Friis Johansen 2002: 94.

129. Se Nielsen 2011: 1–2.

130. 'Hæder' er en oversættelse af det græske ord *kleos* (κλέος), et ord der er i familie med verbet *klyein* (κλύειν), der betyder 'høre'. *Kleos* er altså det, der høres om, siges om en mand, og betyder sådan noget som 'berømmelse'. *Kleos* er simpelthen dét, homeriske helte og historiske grækere higede efter: Et ry der lever efter døden på kommende slægters læber, eller som Grønbech sagde: "*Kleos* betyder hvad folk siger om en mand, deres rosende omtale af hans ædelmod og kækhed ... En højættet mand kan ikke være tilfreds, uden hans *kleos* går viden om blandt mennesker, måske når op til den brede himmel, men i hvert fald rækker så langt ud som venner og fjender kan bære hans navn. Selv om det opfylder den ganske verden, fattes der noget, hvis det ikke tillige lever videre i slægten og nøder sene tiders folk til at tale med beundring om hans manddom" (Grønbech 1961: 17–18).

som når han øver bedrift med styrke i ben og i arme.¹³¹

Da hæder var det centrale ikke-sportslige mål, græske sportsmænd kæmpede for,¹³² var tilskuerne af fundamental betydning for hele meningen med konkurrencer; de var så at side den græske sportskulturs *raison d'être*: Uden dem havde ingen stillet op, for uden tilskuere havde der ingen hæder været at vinde.¹³³

Bibliografi

- Agócs, P. *et al.* (eds.). 2012. *Reading the Victory Ode*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Andersen, Ø. & Eide, T. (eds.). 1992. *I Hellas med Pausanias. Artikler og oversettelser*. Det Norske Institut i Athen: Bergen.
- Ashmole, B. & Yalouris, N. 1967. *Olympia: The Sculptures of the Temple of Zeus*. Phaidon Press: London.
- Barringer, J.M. 2021. *Olympia. A Cultural History*. Princeton University Press: Princeton & Oxford.
- Bosworth, A.B. 1988. *Conquest and Empire. The Rule of Alexander the Great*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Bremmer, J.N. 1999. *Greek Religion*. Oxford University Press: Oxford.
- Buraselis, K. 2017. "Zanes Speak: Olympic Fines in Hellenic Intellectual and Political Context," *Hyperboreus* 23: 133–41.
- Carne-Ross, D.S. 1985. *Pindar*. Yale University Press: New Haven & London.
- Casson, L. 1979. *Travel in the Ancient World*. Book Club Associates: London.

---

131. Overs. Steen Due 2002.

132. Lämmer 1988: 18; Nielsen 2011b: 2–3; Nielsen 2024a: 59–67.

133. Lämmer 1988: 18.

- Colvin, S. 2007. *A Historical Greek Reader. Mycenaean to the Koiné*. Oxford University Press: Oxford.
- Crowther, N. 1994. "Reflections on Greek Equestrian Events. Violence and Spectator Attitudes," *Nikephoros* 7: 121–33.
- Crowther, N. 2001. "Visiting the Olympic Games in Ancient Greece: Travel and Conditions for Athletes and Spectators," *The International Journal of the History of Sport* 18.4: 37–52.
- Crowther, N.B. & Frass, M. 1998. "Flogging as a Punishment in the Ancient Games," *Nikephoros* 11: 51–82.
- Dillon, M. 2000. "Did Parthenoi Attend the Olympic Games? Girls and Women Competing, Spectating, and Carrying out Cult Roles at Greek Religious Festivals," *Hermes* 128: 457–80.
- Dillon, M. 2021. "Cult and Competition," ss. 567–91 i A. Futrell & T.F. Scanlon (eds.), *The Oxford Handbook of Sport and Spectacle in the Ancient World*. Oxford University Press: Oxford.
- Ebbesen, S. 2012. "Herskerlyrens oder. Pindars første og tiende pythiske," *Aigis* 12.2: 1–24.
- Ebert, J. et al. 1980. *Olympia. Von den Anfängen bis zu Coubertin*. Koehler & Amelang: Leipzig.
- Fich, H. et al. 2014. *Lovene*, ss. 9–465 i J. Mejer & Chr. G. Tortzen (eds.), *Platon. V. Samlede værker i ny oversættelse*. Gyldendal: København.
- Finley, M.I. & Pleket, H.W. 1976. *The Olympic Games: The First Thousand Years*. Chatto & Windus: London.
- Flower, M. 2000. "From Simonides to Isocrates: The Fifth-Century Origins of Fourth-Century Panhellenism," *Classical Antiquity* 19: 65–101.
- Friis Johansen, H. 1981. *Pindar. Tretten Epinikier*. Klassikerforeningens Kildehæfter: Herning.
- Friis Johansen, H. 2002. *Fri mands tale. Græsk litteratur indtil Alexander den Stores tid*. Odense Universitetsforlag: Odense.

- Frost, F.J. 1980. *Plutarch's Themistocles. A Commentary*. Princeton University Press: Princeton.
- Gauer, W. 1968. *Weihgeschenke aus den Perserkriegen*. E. Wasmuth: Tübingen.
- Golden, M. 1998. *Sport and Society in Ancient Greece*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Golden, M. 2011. "War and Peace in the Ancient and Modern Olympics," *Greece & Rome* 58.1: 1–13.
- Gribble, D. 2012. "Alcibiades at the Olympics: Performance, Politics and Civil Ideology," *Classical Quarterly* 62.1: 45–71.
- Gruben, G. & Hirmer, M. 1986. *Die Tempel der Griechen*⁴. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.
- Grønbech, V. 1961. *Hellas. Kultur og religion*. I. *Adeltiden*². Gyldendal: København.
- Guttmann, A. 1986. *Sports Spectators*. Columbia University Press: New York.
- Habicht, C. 1998. *Pausanias' Guide to Ancient Greece*². University of California Press: Berkeley & London.
- Herrmann, H.-V. 1974. "Zanes," *RE Suppl.* XIV: 977–81.
- Herrmann, H.-V. 1988. "Die Siegerstatuen von Olympia," *Nikephoros* 1: 119–83.
- Hornblower, S. 1994. "Introduction," ss. 1–72 i S. Hornblower (ed.), *Greek Historiography*. Oxford University Press: Oxford.
- Hutton, W. 2005. *Describing Greece: Landscape and Literature in the Periegesis of Pausanias*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hyde, W.W. 1921. *Olympic Victor Monuments and Greek Athletic Art*. Carnegie Institution of Washington: Washington.
- Jebb, R.C. 1905. *Bacchylides. The Poems and Fragments*. Cambridge University Press: Cambridge.

- Jones, C.P. 2001. "Pausanias and his Guides," ss. 33–39 i S.E. Alcock *et al.* (eds.), *Pausanias. Travel and Memory in Roman Greece*. Oxford University Press: Oxford.
- Kanin, D.B. 1981. *A Political History of the Olympic Games*. Genudgivet som en Westview Replica Edition af Routledge: London & New York 2018.
- Keesling, C.M. 2017. *Early Greek Portraiture. Monuments and Histories*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Knapp, R.C. & Mac Isaac, J.D. 2005. *Excavations at Nemea*. III. *The Coins*. University of California Press: Berkeley & London.
- Kokolakis, M. 1992. "Intellectual Activity on the Fringes of the Games," ss. 153–58 i W. Coulson & H. Kyrieleis (eds.), *Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games*. Deutsches Archäologisches Institut Athen: Athen.
- Kyle, D.G. 2014. "Greek Female Sport. Rites, Running, and Racing," ss. 258–75 i P. Christesen & D.G. Kyle (eds.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity*. Blackwell Publishing: Malden.
- Lämmer, M. 1988. "Spectators and Their Behaviour at Contests in Ancient Greece," *International Journal of Physical Education* 25: 18–22.
- Lämmer, M. 2010. "The So-called Olympic Peace in Ancient Greece," ss. 36–60 i J. König (ed.), *Greek Athletics*. Edinburgh University Press: Edinburgh.
- Lapatin, K.D.S. 2001. *Chryselephantine Statuary in the Ancient Mediterranean World*. Oxford University Press: Oxford.
- Lattimore, S. 1988. "The Nature of Early Greek Victor Statues," ss. 245–56 i S.J. Bandy (ed.), *Coroebus Triumphs. The Alliance of Sport and the Arts*. San Diego State University Press: San Diego.
- Lee, H.M. 2001. *The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games*. Weidmann: Hildesheim.
- Mackie, H. 2003. *Grateful Errors. Pindar and the Performance of Praise*. University of Michigan Press: Ann Arbor.
- Maehler, H. 1982. *Die Lieder des Bakchylides I–II*. Brill: Leiden.

- Mallwitz, A. 1972. *Olympia und seine Bauten*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.
- McDevitt, A. 2009. *Bacchylides. The Victory Poems*. Bristol Classical Press: London.
- McWilliam, J. et al. (eds.). 2011a. *The Statue of Zeus at Olympia*. Cambridge Scholars Press: Cambridge.
- McWilliam, J. et al. 2011b. "Introduction," ss. 1–8 i J. McWilliam et al. 2011a.
- Miller, S.G. 2004. *Ancient Greek Athletics*. Yale University Press: New Haven & London.
- Miller, S.G. 2012. *Arete. Greek Sports from Ancient Sources*³. University of California Press: Berkeley, Los Angeles & London.
- Mouratidis, J. 1984. "Heracles at Olympia and the Exclusion of Women from the Ancient Olympic Games," *Journal of Sport History* 11: 41–55.
- Murray, S.C. 2021. "Rules and Order," ss. 95–119 i P. Christesen & C. Stocking (eds.), *A Cultural History of Sport in Antiquity*. Bloomsbury: London.
- Nicholson, N. 2016. *The Poetics of Victory in the Greek West. Epinician, Oral Tradition, and the Deinomenid Empire*. Oxford University Press: Oxford.
- Nielsen, T.H. 2004. "And the Walls Came Tumblin' Down," *Aigis* 4.2: 1–12.
- Nielsen, T.H. 2007. *Olympia and the Classical Hellenic City-State Culture*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: København.
- Nielsen, T.H. 2011a. "Team Ephesos," *Aigis Suppl. 1: Festskrift til Chr. Gorm Tortzen*: 1–13.
- Nielsen, T.H. 2011b. "Sport og elite i det klassiske Grækenland," *Aigis* 11.1: 1–37.
- Nielsen, T.H. 2014. "Et par sportshistoriske noter til Xenophons dialog *Hieron*," *Aigis Suppl. III: Festskrift til Chr. Marinus Taisbak*: 1–8.
- Nielsen, T.H. 2015. "Religion i den græske bystat," *Aigis* 15.1: 1–47.

- Nielsen, T.H. 2019a. "Den 'olympiske fred' i det klassiske Grækenland," <http://idraetshistorie.dk/temaer/sport-i-antikken/den-olympiske-fred-i-det-klassiske-graekenland/>
- Nielsen, T.H. 2019b. "Sejrssange – epinikiske oder i antikken," <http://idraetshistorie.dk/temaer/sport-i-antikken/sejrssange-epinikiske-oder-i-antikken/>
- Nielsen, T.H. 2022a. "On the Politics of Inclusion and Exclusion in Classical Greek Sport (479–323 BC)," *Rosetta* 27: 71–100.
- Nielsen, T.H. 2022b. "Klassisk græsk sport som underholdning," ss. 7–32 i T. Svendrup (ed.), *Underholdning i antikken og middelalderen*. Forlaget Ådalen: Egå.
- Nielsen, T.H. 2023. "Withour Dust," ss. 240–52 i V. Pirenne-Delforge & M. Węcowski (eds.), *Politeia and Koinonia. Studies in Ancient Greek History in Honour of Josine Blok*. Brill: Leiden.
- Nielsen, T.H. 2024a. *Use and Abuse of the Ancient Olympics by the Classical Greek City-States*. Weidmann: Hildesheim.
- Nielsen, T.H. 2024b. "Some Basic Aspects of Panhellenic Games and Festivals in the Late-Archaic and Classical Period," *Estudios Clásicos* 164: 65–88.
- Nielsen, T.H. 2024c. "Sport og soft power i de senarkaiske og klassiske græske bystater," *Aigis* 24.1, 1–64.
- Nielsen, T.H. & Tortzen, Chr.G. 2022a. "Indledning," ss. xi–xxv i Nielsen & Tortzen 2022.
- Nielsen, T.H. & Tortzen, Chr. G. (eds.). 2022b. *Pausanias. Beskrivelse af Grækenland*. På dansk ved E. Worm & C. Weber-Nielsen. Udgivet og indledt af T.H. Nielsen & Chr.G. Tortzen. Museum Tusculanums Forlag: Charlottenlund.
- Nobili, C. 2019. "Strategies of Communication in Agonistic Epigrams," ss. 27–44 i C. Ritter-Schmalz & R. Schwitter (eds.), *Antike Texte und Materialität*. De Gruyter: Berlin.
- Papakonstantinou, Z. 2003. "Alcibiades in Olympia: Olympic Ideology, Sport and Social Conflict in Classical Athens," *Journal of Sport History* 30: 173–82.

- Papakonstantinou, Z. 2015. "Spectator-Athlete Interaction in Ancient Greek Athletics," ss. 797–805 i B. Takmer *et al.* (eds.), *Vir doctus anaticus. Studies in Memory of Sencer Şahin*. Kabalci Yayincilik: Istanbul.
- Papakonstantinou, Z. 2020. "Work and Leisure," ss. 159–71 i E. Lytle (ed.), *A Cultural History of Work in Antiquity*. Bloomsbury: London.
- Patay-Horváth, A. 2015. *New Approaches to the Temple of Zeus at Olympia*. Cambridge Scholars Press: Cambridge.
- Peim, O. 2000. "Die Siegerstatuen von Schwerathleten in Olympia und ihre Zusammenstellung durch Pausanias," *Nikephoros* 13: 95–109.
- Piérart, M. 2004. "Argolis," ss. 599–619 i M.H. Hansen & T.H. Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford University Press: Oxford.
- Pleket, H.W. 1992. "The Participants in the Ancient Olympic Games: Social Background and Mobility," ss. 147–52 i W. Coulson & H. Kyrieleis (eds.), *Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games*. Deutsches Archäologisches Institut Athen: Athen.
- Pretzler, M. 2007. *Pausanias. Travel Writing in Ancient Greece*. Duckworth: London.
- Pritchard, D. 2013. *Sport, Democracy and War in Classical Athens*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Raschke, W.J. 1987. "Images of Victory," ss. 38–54 i W.J. Raschke (ed.), *The Archaeology of the Olympics. The Olympics and Other Festivals in Antiquity*. University of Wisconsin Press: Madison.
- Rausa, F. 1994. *L'immagine del vincitore. L'atleta nella statuaria greca dall'età arcaica all'ellenismo*. Viella: Rom.
- Richardson, N.J. 1992. "Panhellenic Cults and Panhellenic Poets," *CAH* V²: 23–44.
- Richardson, N.J. 1993. *The Iliad: A Commentary*. Volume VI: *Books 21–24*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Richter, G.M.A. 1966. "The Pheidian Zeus at Olympia," *Hesperia* 35: 166–70.

- Ridgway, B.S. 1970. *The Severe Style in Greek Sculpture*. Princeton University Press: Princeton.
- Roy, J. 2002. "The Pattern of Settlement in Pisatis. The 'Eight *Poleis*,'" ss. 229–47 i T.H. Nielsen (ed.), *Even More Studies in the Ancient Greek Polis*. Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Rubinstein, L. 2004. "Ionia," ss. 1053–1107 i M.H. Hansen & T.H. Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford University Press: Oxford.
- Rups, M. 1986. *Thesaurus. A Study of the Treasury Building as Found in Greek Sanctuaries*. Diss. John Hopkins University.
- Rutherford, I. 2013. *State Pilgrims and Sacred Observers in Ancient Greece. A Study of Theōriā and Theōroi*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Scanlon, T.F. 2002. *Eros and Greek Athletics*. Oxford University Press: Oxford.
- Scharff, S. 2024. *Hellenistic Athletes. Agonistic Cultures and Self-Presentation*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Schwartz, A. 2009. *Reinstating the Hoplite. Arms, Armour and Phalanx Fighting in Archaic and Classical Greece*. Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Shapiro, H.A. 1992. "Mousikoi Agones: Music and Poetry at the Panathenaia," ss. 53–75 i J. Neils (ed.), *Goddess and Polis. The Panathenaic Festival in Ancient Athens*. Princeton University Press: Princeton.
- Shipley, G. 1987. *A History of Samos 800–188 BC*. Oxford University Press: Oxford.
- Simonsen, A. 1984. *Epiktets livsvisdom*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck: København.
- Smith, R.R.R. 2007. "Pindar, Athletes, and the Early Greek Statue Habit," ss. 83–139 i S. Hornblower & C. Morgan (eds.), *Pindar's Poetry, Patrons, and Festivals. From Archaic Greece to the Roman Empire*. Oxford University Press: Oxford.
- Spawforth, T. 2006. *The Complete Greek Temples*. Thames & Hudson: London.
- Steen Due, O. 2002. *Homers Odyssé på Dansk af Otto Steen Due*. Klassikerforeningens Kildehæfter: Århus.

- Stewart, A. 2008. *Classical Greece and the Birth of Western Art*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Swaddling, J. 2004. *The Ancient Olympic Games*³. British Museum Press: London.
- ThesCra* I = *Thesaurus cultus et rituum antiquorum*. I. *Processions, Sacrifices, Libations, Fumigations, Dedications*. The J. Paul Getty Museum: Los Angeles, 2004.
- ThesCra* VII = *Thesaurus cultus et rituum antiquorum*. VII. *Festivals and Contests*. The J. Paul Getty Museum: Los Angeles, 2011.
- Thomsen, K. 2017. "Zeusstatuen i Olympia," ss. 219–41 i S.G. Saxkjær & E. Mortensen (eds.), *Antikkens 7 vidundere*. Aarhus Universitetsforlag: Århus.
- Trépanier, S. 2004. *Empedocles. An Interpretation*. Routledge: New York & London.
- Weiler, I. 1997. "Olympia – jenseits der Agonistik: Kultur und Spektakel," *Nikephoros* 10: 191–213.
- Weiler, I. 2014. "Korruption und Kontrolle in der antiken Agonistik," ss. 1–30 i K. Harter-Uibopuu & T. Krause (eds.), *Sport und Recht in der Antike*. Holzhausen: Wien.